

## ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

*Стаття присвячена проблемі педагогічної підтримки формування творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови.*

Реалії сьогодення, пов'язані з модернізацією виробництва, стрімким розвитком науки і техніки, потребують особистостей спроможних швидко реагувати на зміни у виробничому і соціальному просторі, зокрема в освітній галузі. Сучасний світ має нагальну потребу в творчій особистості, яка повністю реалізує свої здібності, розкриває творчій потенціал, має сформоване творче мислення.

У цьому сенсі особливо важливою вбачається проблема формування творчого мислення майбутнього вчителя, оскільки лише вчитель з таким мисленням є спроможним виховувати і навчати прийдешні покоління XXI сторіччя.

Глобалізаційні перетворення, які відбуваються в більшості країн світу, актуалізують проблему ключових компетентностей майбутніх фахівців, до портфоліо яких обов'язково входить вільне спілкування іноземною мовою. Цілком слушно, що завдання формування цієї компетентності покладається на вчителя іноземної мови, який, у свою чергу, повинен бути творчою особистістю і мати відповідне творче мислення. Водночас питання педагогічної підтримки цього процесу, що має відбуватися під час професійної підготовки, потребують більш пильної уваги. Відтак, постановка проблеми статті в загальному вигляді полягає в з'ясуванні особливостей структури творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови, а також у визначенні основних напрямів педагогічної підтримки цього процесу.

Переважає більшість гуманістично спрямованих психологів і педагогів (Г.Олпорт, А.Маслоу та ін.) наполягали на тому, що первісне джерело творчості є мотивом особистісного зростання, потребою самоактуалізації та всебічної реалізації своїх здібностей, життєвих можливостей і професійних намагань. Згідно з концепцією креативності Дж. Гілфорда і С. Торренса, вона являє собою універсальну пізнавальну творчу здібність. При цьому Дж. Гілфорд виокремлює два типи мислення: конвергентне і дивергентне, яке, маючи у своїй основі операції дивергенції, разом з операціями перетворення й імплікації, створюють основу креативності як загальної творчої здатності.

Пошанована дослідниця Д.Богоявленська, підходячи до дослідження творчого мислення з позицій системного підходу, за одиницю дослідження творчості обирає інтелектуальну активність [3].

Поняття "творчість" та "мислення" розглядаються в більшості джерел окремо. Поєднати їх та розглянути творче мислення як окремий вид мислення взялися лише декілька науковців. У дослідженнях В. Н. Белкіна, А.О.Нестеренко, Л. І. Шрагіної робляться спроби розглядати поняття "творче мислення" як запоруку добре розвинутих творчих здібностей, які, у свою чергу, проявляються і формуються в процесі творчої діяльності. Тобто тут творче мислення виступає як єдине ціле [1].

Творче мислення — це мислення, результатом якого є відкриття принципово нового або вдосконаленого рішення того або іншого завдання.

Творче мислення, розвиток творчого мислення неможливий без діяльності. Існує погляд, що в будь-якій діяльності присутній елемент творчості, а саме; момент нового, оригінального підходу до її виконання. Творча діяльність — це самостійна, високоорганізована, мотивована діяльність, спрямована на розвиток творчих якостей.

Ретельний аналіз наукових доробок науковців із зазначеної проблеми (Л. І. Шрагіна, М. І. Меєрович, В. А. Пономаренко, М. С. Дмитрієва, Г. А. Альтшуллер, Б. Я. Злотий, В. І. Філатов, О. В. Зусман) дозволив дослідниці О. Гузаловій виокремити характерні риси творчого мислення, які вона вважає його складниками [2, с.30].

Складниками творчого мислення є:

1. Синергетичність мислення, його наявність дозволяє подивитися на предмет дослідження з різних боків, розглядати його як складну систему, яка може змінюватися під впливом різноманітних факторів та умов.

2. Системність мислення (бачення різноманітності властивостей і взаємозв'язків між різними об'єктами).

3. Незалежність мислення (з одного боку, для того, щоб сказати нове слово в науці і техніці, необхідна власна точка зору, незалежна від авторитетів; з іншого - необхідна незалежність від власних поглядів і переконань, тобто здатність визнавати свої помилки і омани: без цього неможливий рух уперед).

4. Певний світогляд, який індивідуальний для кожної особистості, але містить у собі і спільні риси: визнання пізнання світу, нескінченності процесу пізнання і його важливої ролі в розвитку людства, визнання науково встановлених фактів як єдиних критеріїв істини.

5. Працелюбність, наявність високої працездатності, що, у свою чергу, складається із здатності багато працювати і вміти добре організувати свою роботу.

6. Креативність — це здібність людини приймати нестандартні рішення, застосовувати нестандартні прийоми при розв'язанні того чи іншого завдання.

7. Інтелектуальна активність. Цей структурний компонент включає в себе: певний рівень інтелектуального розвитку, ініціативу, інтерес до розумової праці, прагнення знати більше, розвинуте почуття допитливості, бажання розширювати свій кругозір.

Творче мислення розуміємо як "... сполучення зірковості в пошуках проблем, гнучкості інтелекту, легкості генерування ідей і здатності до віддаленого асоціювання ... яку здавна вважають невід'ємною складовою частиною таланту" [1], мислення, результатом якого є відкриття принципово нового або вдосконаленого рішення того або іншого завдання.

Цілком слушно виникає питання: яким чином можна формувати і розвивати творче мислення в процесі професійної

підготовки? В якій мірі він забезпечує професійне становлення майбутнього фахівця і, зокрема, вчителя? Адже цей процес має бути цілеспрямованим і педагогічно детермінованим, він потребує педагогічної підтримки. Виходячи з позиції Г. Коджаспірової, можна стверджувати, що педагогічна підтримка професійного становлення людини - це система педагогічної діяльності, яка розкриває особистісний потенціал людини, сприяє визначенню її власних інтересів, цілей, можливостей і спрямовується на допомогу щодо подолання соціальних, психологічних, особистісних труднощів професійного становлення майбутнього фахівця.

У контексті проблеми, що розглядається, можна стверджувати, що педагогічна підтримка пов'язана зі створенням психолого-педагогічних умов, які сприяють формуванню творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови. При цьому педагогічні умови — це зовнішні способи формування, а розвиток творчого мислення — процес і результат відповідного формування, що створюється викладачем і переживається кожним студентом суб'єктивно (психологічний аспект).

Слід зазначити, що лише творчий учитель може сформувати творчу особистість того, хто навчається, тому проблема розвитку творчого мислення майбутніх учителів невід'ємно пов'язана з питаннями розвитку творчого мислення студентської молоді.

Творче мислення педагога проявляється в особливому виді мислення — педагогічному творчому мисленні.

Педагогічно спрямоване мислення, яке в подальшому ми будемо називати педагогічне мислення, містить у собі вміння перетворювати і синтезувати знання, відпрацьовувати оптимальні схеми розв'язання педагогічних задач, здатність використовувати педагогічну теорію, педагогічні ідеї в конкретних педагогічних ситуаціях, виокремлювати суттєві та несуттєві ознаки цих ситуацій, бачити в конкретному явищі його загальну педагогічну сутність.

У своїй практичній діяльності вчитель не тільки виконує якість дії, але й постійно констатує, аналізує, оцінює, регулює їх, тобто займається рефлексивною діяльністю. Здібність учителя мислити педагогічно спрямовано надає йому можливості пояснювати ті чи інші педагогічні явища, ситуації, визначати причинно-наслідкові зв'язки між фактами і обставинами. Не маючи розвинутого педагогічного мислення, учитель може лише констатувати ту чи іншу подію, не розуміючи чому вона відбулася і які може мати наслідки.

Згідно з визначенням Л.Т. Таланової та О.С. Цокур [4, с. 95], педагогічне мислення — це професійно значуща якість особистості вчителя, яка проявляється в особливості відображення і орієнтування її в соціальних, а точніше соціально-педагогічних ситуаціях та проектуванні засобів їх перетворення до педагогічно доцільних [4, с.93-95].

Педагогічне мислення базується на внутрішньому механізмі цілепокладання і проявляється зовнішньо в індивідуальному стилі діяльності вчителя. Особливості творчого педагогічного мислення визначаються, перш за все, сутнісною характеристикою педагогічної діяльності як творчої праці.

Як зазначав М. Потапшнік, педагогічна діяльність не може бути не творчою, оскільки не існує в природі двох однакових дітей, двох тотожних педагогічних ситуацій, а отже будь-яке педагогічне рішення виникає на основі цих завжди нестандартних чинників [5, с. 33].

Учений розрізняє поняття "педагогічна творчість" і "педагогічна майстерність", пояснюючи це тим, що майстром своєї справи можна вважати робітника, який досконало володіє своєю професією і, як правило, майстерність пов'язана з набуттям великого досвіду, а творчим може бути й учитель - початківець, який поки що не став майстром [5, с. 33].

На нашу думку, слід усе ж таки розрізняти поняття творче педагогічне мислення від поняття педагогічне мислення. Оскільки творче педагогічне мислення не лише допомагає знайти правильне, педагогічно доцільне рішення складної педагогічної ситуації. Це мислення спрямовується на створення нових методів, форм навчання, на вдосконалення навчально-виховного процесу, на підтримку, педагогічний супровід, педагогічну фасилітацію учнів, що сприяє розвитку в них здібностей до самоактуалізації та самовираження.

Творче педагогічне мислення знаходиться в основі співпраці, співтворчості вчителя і учнів, продукує процес створення учнями власних освітніх траєкторій та індивідуальних освітніх продуктів, спонукає тих, кого виховуємо і навчаємо, до активної роботи над собою, до створення власної моральної поведінки, яка формується в процесі співпраці та співтворчості. Творче педагогічне мислення краще за все розгортається та розвивається в процесі аналізу різноманітних педагогічних ситуацій та розв'язання педагогічних завдань. Загалом уся педагогічна діяльність тлумачиться як нескінченний процес розв'язання педагогічних завдань, у результаті яких виникає нова педагогічна ситуація, що потребує аналізу та розв'язання (за В.О. Сластьоніним).

Творче педагогічне мислення, на нашу думку, має двосторонню спрямованість: на учня (його успішність, мораль, поведінку, пізнавальну активність та ін.) і на себе (пошук нових ефективних засобів навчально-виховної діяльності, створення нових засобів навчання і виховання, започаткування нових форм спілкування, визначення шляхів самореалізації та самоактуалізації та ін.), що надає йому рефлексивний характер. Творче педагогічне мислення найбільш яскраво характеризується інтелектуальною активністю (за Д. Б. Богоявленською) [5]. Воно визначається також тим, що виходить за межі заданої ситуації. Творче педагогічне мислення невід'ємно пов'язано з перетворенням дійсності. Важливою рисою творчого педагогічного мислення є педагогічна імпровізація, завдяки якій учитель майже миттєво осмислює ту чи іншу педагогічну ситуацію і знаходить її правильне розв'язання.

В основі цієї якості знаходяться специфічні особливості будови нервової системи, які проявляються в рухливості нервових процесів, здатності зосереджувати увагу і розподіляти її тощо. Творче педагогічне мислення також тісно пов'язано з певними рівнями розвитку педагогічних здібностей, як їхня невід'ємна складова (один із компонентів перцептивних здібностей), також простежується тісний зв'язок творчого педагогічного мислення з професійною усталеністю вчителя, зокрема з такими її компонентами, як впевненість у собі як учителя, уміння регулювати свої емоційні стани, швидкість реакції на поведінку класу і окремих учнів, уміння приймати правильні рішення в нестандартних ситуаціях. Хоча педагогічне мислення тісно пов'язане з педагогічною спостережливістю, високий рівень цієї спостережливості не завжди сполучається з високим рівнем розвитку педагогічного мислення, тобто мислення творчого.

Творче педагогічне мислення передбачає вміння перетворювати і синтезувати знання, обирати оптимальні схеми

розв'язання педагогічних завдань, здатність використовувати педагогічні ідеї, теорії в конкретних педагогічних ситуаціях, виокремлювати суттєві та несуттєві ознаки цих ситуацій, пояснювати обґрунтованість свого вибору.

Психолого-педагогічні умови формування й розвитку творчого педагогічного мислення відображають сутність динаміки мисленнєвих процесів, на які суттєво впливає створення й укріплення мотивації. Зміст мотиву в цьому випадку може бути різноманітним, починаючи від життєвої потреби – і до інтелектуального задоволення й утіхи [6, с.172]. При цьому, якщо задача визначена власним інтересом, вона значно сильніше спонукає людину на розв'язання проблеми, ще й протягом більш тривалого часу.

Усталена мотивація підтримує інтерес до розв'язання проблеми навіть тоді, коли необхідно переключитися на інші завдання, не забуваючи про першу.

Позитивна мотивація майбутніх учителів на творчу діяльність забезпечується шляхом застосування в навчанні різноманітних рольових і ділових ігор, активних методів навчання ("мозковий штурм", створення концептуальних карт, використання інтерактивних методів, розв'язання педагогічних завдань, максимально наближених до реалій шкільного життя тощо). Таке розмаїття форм і методів навчання сприяє розвитку інтересу до майбутньої професії, що й має відігравати роль головного мотиву навчальної діяльності професійного мотиву. Отже, першою умовою, що впливає на творче мислення майбутніх учителів, можна вважати створення у студентів позитивного професійного мотиву, спрямованого на творчу педагогічну діяльність. Професійні мотиви, спрямовані на творчу педагогічну діяльність, спонукають розвиток творчого мислення майбутніх учителів. Професійний мотив відноситься до внутрішньої мотивації, у зовнішньому прояві він спостерігається в бажанні працювати за спеціальністю, позитивно впливати на тих, хто навчається, застосувати інноваційні форми і методи роботи і т. ін.

Друга педагогічна умова, — співпраця та співтворчість зі студентами, - забезпечує оптимальний, сприятливий психолого-педагогічний клімат як у студентському колективі майбутніх учителів, так і в міжособистісних стосунках, а також у взаємодії та діалогічному спілкуванні суб'єктів освітньо-виховного процесу в педагогічному ВНЗ.

Співпраця та співтворчість викладачів і студентів дозволяють останнім відчутти себе повноправними учасниками навчально-виховного процесу, спонукають до самостійної роботи щодо оволодіння професійно значущими знаннями, уміннями, навичками, способами діяльності. Співпраця та співтворчість викладачів і студентів забезпечують комунікацію між ними (внутрішня психологічна умова), яка позитивно впливає на організацію пізнавальної діяльності майбутніх учителів (зовнішня умова), а отже, в решті-решт, на розвиток творчого мислення, оскільки спирається на взаємодопомогу, повагу до студентів. Крім того, тісне співробітництво передбачає вплив на поведінку, почуття, смаки, професійні нахили.

Згідно з дослідженнями Н. Д. Нікандрова, така співпраця стає основою для формування креативної організованості студентів, сутність якої полягає в тому, що перехід від повномасштабного керівництва навчальною діяльністю до співпраці зменшує міру управління, надає студентам більше самостійності і, як наслідок, забезпечує зростання творчої активності. У такому випадку розвиток передбачає формування більш високого рівня властивостей особистості, перш за все творчого мислення.

Третя педагогічна умова формування і розвитку творчого мислення майбутніх учителів це залучення студентів до дослідницької роботи шляхом застосування інтелектуального тренінгу, що має педагогічну спрямованість.

Інтелектуальний тренінг, як різновид психологічного, спрямовується на розвиток певної якості (в нашому випадку — творчого мислення майбутніх учителів).

Інтелектуальний тренінг передбачає урахування наступних принципів (за А. Грецовим): моделювання педагогічних ситуацій новизни і невизначеності; ігровий характер педагогічної взаємодії, позитивний зворотній зв'язок, неприпустимість критики змісту роботи; баланс між інтуїцією та критичним мисленням (постановка педагогічної проблеми забезпечується критичним мисленням; висунення різноманітних ідей щодо способів розв'язування проблеми – творче мислення, інтуїція; встановлення паралелей між змістом завдань і практикою реального шкільного життя, оцінка варіантів, стратегій їх втілення - критичне мислення).

Інтелектуальний педагогічний тренінг креативності сприяє розвитку інтелектуальних якостей, що входять до складу творчого мислення (глибинне мислення, оригінальність, гнучкість тощо). Тренінгові завдання і вправи об'єднані за принципом поступового ускладнення завдань, які обов'язково містяться у площині проблем сучасної педагогіки. Інтелектуально-педагогічний тренінг може проводитись у позааудиторний час у межах дії студентської проблемної групи або наукового гуртка. Окремі завдання тренінгу доцільно використовувати на практичних заняттях з педагогічних дисциплін.

Інтелектуальний педагогічний тренінг починається з невеликих завдань, наприклад "Реклама" — повідомлення мети уроку у вигляді короткої реклами. "Діти! Сьогодні я забезпечу вам можливість спілкуватися з англійською королевою" (Тема "Привітання").

Для формування творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови дуже плідним є використання метафоричності засобами тієї мови, що вивчається

На думку Л.І. Шрагіної, метафоричність виступає інтегративним показником креативності [1, с.311]. Функції метафори - засоби створення виразності мови ("палаюче серце"); емотивно-оцінна, номінативна (забезпечує потребу в нових словах і термінах шляхом розширення, поширення, застосування старих термінів за аналогією на нові об'єкти ("мережа" Інтернет, "миша" комп'ютера тощо); пізнавальне - формування нових наукових понять, за тим же принципом, що й у номінативній функції, для розкриття сутності складних явищ ("планетарна модель атома" і т. ін.). Шрагіною було доведено існування зв'язку між здатністю продукувати оригінальні асоціації і здібністю створювати метафори [1, с.322]. Отже, до інтелектуально-педагогічного тренінгу доцільно включати завдання типу: розгляньте 10 слів-стимулів (вони обов'язково повинні бути якимось чином пов'язаними з педагогічними проблемами і педагогічними поняттями), наприклад: blackboard, desk, teacher, children і т. ін. Необхідно створити якомога більше асоціацій за схожістю до кожного з цих слів. Наступний етап - аналіз педагогічних ситуацій, розв'язання проблемних педагогічних завдань з використанням ТРВЗ (теорії розв'язання винахідницьких завдань).

Завершальним етапом роботи тренінгу виступає самостійна дослідницька діяльність студентів - проведення фрагментів педагогічного дослідження: анкетування, бесід, спостереження і т. ін., написання наукових статей з проблем мовознавства, методики викладання тощо.

Таким чином, упродовж інтелектуально-педагогічного тренінгу виконуються завдання для формування творчих компонентів педагогічного мислення, тобто створюються зовнішні обставини, які підкорюють розвиток педагогічного творчого мислення (педагогічні умови), психологічні основи цього тренінгу (психологічні умови) знаходяться в площині емоційно-чуттєвої сфери, яка впливає на формування особливого виду мислення — творчого, що має педагогічну спрямованість.

Висновки:

1. Педагогічна підтримка формування і розвитку творчого мислення майбутніх учителів пов'язана зі створенням психолого-педагогічних умов. При цьому педагогічні умови — це зовнішні *способи* формування (педагогічний аспект), а розвиток творчого мислення - *процес і результат* відповідного формування, що переживається суб'єктивно (психологічний аспект).

2. Психолого-педагогічні умови, що забезпечують педагогічну підтримку формування і розвитку творчого педагогічного мислення майбутніх учителів, відображають сутність динаміки мисленнєвих процесів, це — створення в студентів позитивного професійного мотиву на творчу педагогічну діяльність, співпраця і співтворчість викладачів і студентів, що забезпечує сприятливий психолого-педагогічний клімат їхньої взаємодії; залучення студентів до дослідницької роботи шляхом застосування інтелектуально-педагогічного тренінгу.

Подальші розвідки в цьому напрямку вбачаємо в розробці і практичній апробації методики розвитку творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови.

## ЛІТЕРАТУРА

1. *Меерович М. И., Шрагина Л. И.* Технология творческого мышления / М.И. Меерович, Л.И. Шрагина. – Мн.: Харвид, М.: АСТ, 2000. – 432 с.
2. *Гузалова О.В.* Психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення майбутніх фахівців / О.В. Гузалова, З.Н. Курлянд // Науковий вісник ПДПУ імені К.Д.Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 2007. – №12. – С.28-39
3. *Богоявленская Д. Б.* Интеллектуальная активность как психологический аспект изучения творчества / Д.Б.Богоявленская // Исследование проблем психологии творчества / [Под ред. Я. Пономарева]. – М.: Наука, 1983. – С. 120-134.
4. *Таланова Л. Т., Цокур О. С.* Проблемы нового педагогического мышления: Материалы конференции ["Образование в современном обществе: проблемы, теория, практика"]. – Одесса: ЮГПУ им. К. Д. Ушинского, 1996. – С. 95-98.
5. *Поташник М. М.* Управление качеством образования: практико-ориентировочный процесс / М. М. Поташник / [под ред. М. М. Поташника]. – М., 2000. – С. 97-107.
6. *Морозов А.В., Чернилевский Д.В.* Креативная педагогика и психология / А.В. Морозов, Д.В. Чернилевский. – М.: Академический Проект, 2004. – 560 с.

Подано до редакції 16.09.11